

יראת הורים ומורים

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו אני ה' אלהיכם: (ויקרא יט, ג)

גדר המצוה

כתב בספר החינוך (מצוה ריב) "לירא מהאבות", כלומר שיתנהג האדם עם אמו ואביו הנהגה שאדם נוהג עם מי שיירא ממנו, שנאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו. ולשון ספרא, אי זהו מורא, לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין לא, א) עד היכן מוראת אב ואם, שאפילו הכוהו וירקו בפניו לא יכלים אותו. ואעפ"כ ציוו חכמים לבל יכה אדם בנו הגדול, לפי שיש בדבר משום ולפני עור לא תתן מכשול (שם, שם יד) ומנדין על כך.

נטרפה דעת או"א

ממשיך החינוך ואמרו זכרונם לברכה (שם ע"ב) בחומר מצוה זו, שאפילו נטרפה דעת האב והאם שישתדל הבן לנהוג עמהם דרך כבוד לפי דעתם, אבל אם נשתטו ביותר יכול להניחם ויצוה אחרים עליהם להנהיגם כראוי אם יש לו.

ממזר

עוד כתב החינוך שהממזר חייב בכבוד האבות ומוראם, אע"פ שפטור מן המשפט על מכתם וקללתם. אבל ע"י בטור (יו"ד סימן רמ) שמביא דברי הרמב"ם שכתב שממזר חייב בכבוד אביו ואמו ומוראן, אע"פ שהוא פטור על מכתן וקללתן עד שיעשו תשובה, אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו, אבל הטור חולק שכיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו, כדאמרינן (ב"ק צד, ב) גבי הניח להן אביהן פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא, פ"י ואין חייבין בכבודו, ומשני כשעשה תשובה, אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו.

איך מוכיחים לאבא שעבר עברה

וע"י ברדב"ז (ממרים ו, יא) שמביא כמקור להרמב"ם מפ"ק דקדושין (לב, א) הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה אל יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא אומר לו אבא כך כתוב בתורה, ומתמהינן כך כתוב בתורה צעורי קא מצער ליה, אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך. הרי דלא עבד תשובה, שהרי בשעה שרואה אותו עובר אומר לו כך, ואפילו לצעוריה אסור, דבהכאה וקללה כתיב "עמך" ובכבוד ובמורא לא כתיב "עמך".

לאחר מיתה שאני

וע"י"ש שהביא מה שהק' על הרמב"ם מההיא דהניח להם אביהם פרה וטלית משל רבית, וכל דבר מסויים חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך איקרי כאן "ונשיא בעמך לא תאור" - בעושה מעשה עמך, ומתריך בשעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, מכאן משמע עד שלא עשה תשובה פטור מכבודו וממוראו. וצ"ל דהך דקדושין מיירי בשלא עשה במזיד אלא שהוא טועה או שוגג והבן מחזירו, אבל הרמב"ם כתב אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו וכו', וא"כ קשיא הך דאיזהו נשך.

ותי' הרדב"ז דהתם איירי כשמת בלא תשובה, דשוב לא יוכל לתקן את אשר עוותו, אבל הכא איירי

באביו קיים ויש תקוה שיעשה תשובה ולא תזכרנה הראשונות, ונמצא הבן עבר למפרע. עוד כתב וז"ל והדבר ברור שהחי מצטער, והמת גם שנאתו גם קנאתו כבר אבדה.

וצ"ע שאפילו אם האב יחזור בתשובה למה שהבן יעבור למפרע, הרי בשעתו לא היה "עושה מעשה עמך". הרי במקדש אשה "ע"מ שאני צדיק", לא אמרינן שחיישינן לקידושין משום שמא יעשה תשובה אח"כ, ונמצא שלמפרע היה צדיק, אלא חיישינן שמא הרהר תשובה בלבו.

עוד יש להעיר על מש"כ בסוף שהמת אינו מצטער וכו', א"כ אפילו אם אינו רשע, היינו שעשה תשובה, למה מחויב להחזיר משום כאו"א הרי אינו מצטער, וצ"ע.

שליח ב"ד

ועי' בכס"מ שמקור הרמב"ם מההיא דתנן (יבמות כב, ב) מי שיש לו בן מ"מ פוטר את אשת אביו מהיבום, וחייב על מכתו ועל קללתו, חוץ ממי שיש לו בן מהשפחה ומהנכרית. ובגמ' מ"מ לאיתויי מאי וכו' לאיתויי ממזר וכו', אמאי (חייב על מכתו ועל קללתו) קרי כאן "ונשיא בעמך לא תאור" - בעושה מעשה עמך, ואוקימנא בשעשה תשובה. וכתב הרי"ף דה"מ לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לבן להכותו ולקללו, דגרסינן בפרק הנחנקין לכל אין הבן נעשה שליח לא להכות אביו ולא לקללו, חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה "לא תחמול ולא תכסה עליו", וכ"כ הרא"ש, ולאפוקי מהתוס' שכתבו דההיא דהנחנקין בשעשה תשובה היא, וכן יפרש הטור שס"ל שאינו מחויב לכבודו.

"הניח להם אביהם" – ריבית או גזילה

ועל מה שהק' הטור מההיא דהניח להם פרה גזולה שחייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ודוקא בשעשה תשובה, כתב הכס"מ שהטור הוסיף תיבת "גזולה", ואינו כן דבנטלה בריבית מיירי כמבואר בריש פרק איזהו נשך, דמדינא אינם חייבים להחזיר, דאמר קרא "אל תקח מאתו נשך ותרבית" לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר, אלא דמשום כבוד אביהם חייבים להחזיר, ודוקא בדעבד תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת דהוה לה ההיא פרה כאילו לא הורישא לבניו, מאחר שהיה בדעתו להחזירה והוא דבר המסויים. אבל כי לא עבד תשובה בניו ירשוה והתורה לא חייבתם להחזיר, לדידיה אזהר לבריה לא אזהר, הילכך הוי לגמרי ממונא דידיהו ואינם חייבין לכבד את האב בממונם, דהא איפסיקא הלכתא כמאן דאמר משל אב. אבל בשאר כבוד דלית ביה חסרון כיס, אה"נ דמחייבי אע"פ שהוא רשע, כההיא דפרק הנחנקין.

מה שהק' הכס"מ על הטור דשם מיירי בפרה של ריבית, אע"פ שגם רש"י מפרש שהסיפא מיירי לענין גזל, ורק הרישא מיירי בריבית, אבל הרמב"ם (מלוה ולוה ד, ד) מפרש כדברי הכס"מ, וז"ל הניח להם אביהם מעות של רבית, אע"פ שהן יודעין שהן של רבית אינן חייבים להחזיר, הניח להם פרה וטלית של ריבית וכל דבר המסויים חייבים להחזיר מפני כבוד אביהן. בד"א כשעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, אבל אם לא עשה תשובה אין חוששין לכבודו ואפילו דבר המסויים אין מחזירין. אבל יש להעיר על הכס"מ שמהרמב"ם משמע שהפטור הוא משום דהוי רשע שכתב ש"אין חוששין לכבודו", ואילו לפי הכס"מ הטעם הוא משום דהוי משל בן, וצ"ע.

להלכה

המחבר והרמ"א (יו"ד רמ, יח) נחלקו במחלקות רמב"ם והטור, וז"ל, ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו, אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו. וכתב הרמ"א וי"א דאינו מחויב לכבד אביו רשע, אא"כ עשה תשובה.

חד פעמי

וכתב הפתחי תשובה שלא נקרא "אינו עושה מעשה עמך" לענין שיהא פטור מלכבדו אלא אם שינה באולתו ולא בפעם א'. ובזה מתרץ קושיית ספר המקנה (קידושין לב, א), עי"ש שדן באומר לו אביו "בשל לי בשבת" שאינו חייב לשמוע לו משום ד"כולכם חייבים בכבודי", וק' תיפק"ל שאינו עושה מעשה עמך בזה שמצוה לו לעבור עבירה, ותל' בספר המקנה שמייירי בשוגג. ולפי יסוד הפתחי תשובה ניחא, דמייירי אפילו בפעם הראשון דליכא פטור של "אינו עושה מעשה עמך".

סתירה בדברי החינוך במש"כ לענין הכאה וקללה

בעיקר דברי החינוך שכתב שעל הכאתם וקללתם פטור, הק' האחרונים מהא שכתב הוא עצמו (מצוה רס) וז"ל ולפי הדומה שממזר חייב על קללת אביו ואמו, שהרי הוא ראוי לירש אותם מדין תורה.

אשה נשואה במצות מורא

ממשיך החינוך שנוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

וכתב המנ"ח שמקורו בגמ' (קידושין ל, ב) למה נאמר "איש" (אמו ואביו תיראו) שהאיש סיפק בידו ואין האשה סיפק בידה שרשות אחרים עליה. ובתוס' מקשים דהא מעשה ידיה של האשה לבעלה אינו אלא מדרבנן, ותל' מחמת דאינה מצויה אצל אביה ואמה. כוונתו להביא מכאן ראייה שאשה חייבת במורא או"א, דרק באשה נשואה יש פטור משום דרשות בעלה עליה, אבל פנויה גרושה ואלמנה חייבות.

עכ"פ מבואר במנ"ח שהפטור של אשה נשואה שייך לא רק במצות כיבוד או"א, אלא גם במצות מורא או"א. וכן מביאים מהרי"ץ גיאיות מובא בתשובות הגאונים (סי' קכ). אבל לכאורה הוא דבר פלא שהרי דיני מורא אינו אלא שלא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו, א"כ למה שאשה נשואה תהיה פטורה, דבשלמא מצות כיבוד או"א, דהיינו מאכילו מלבישו וכו', הוי סתירה לחיובים שיש לה לבעלה, ולכן פטורה דרשות בעלה עליה, אבל למה מצות מורא מתנגד לחיוביה לבעלה.

"אם אינו ענין"

ומה"ט באמת סובר כמה אחרונים שאפילו אשה נשואה חייבת במצות מורא. וז"ל ספר חרדים (מצוות עשה פרק א) ומה שאז"ל איש ספק בידו לעשות, היינו כפי דרך הגמ' אם אין ענין למורא תנהו ענין לכבוד של מאכל ומשקה ושירות, פרט לאשה שרשות בעלה עליה.

וכ"כ הקרבן אהרן (קדושים פ"א אות ג) וז"ל וכפי גדר המורא דאמרין לקמן שהוא המניעה מעשות דברים נגד כבודו, שלא תשב במקומו ולא תסתור דבריו וכו' שכולם שלילות, אנו צריכים לומר שמה שפטר כאן לנשואה, אינו מהמורא בדברים אלו שעם היותה ברשות בעלה תוכל למנוע עצמה מהם, אלא הפטור אינו אלא מהכבוד שהוא מאכיל ומשקה וכו', שהם דברים שצריכה לעשות ולהתבטל משרות בעלה. וכן מדויק בברייתא שאמר איש ספק בידו לעשות, ובמורא אין בה מעשה, אלא ודאי שלא דבר אלא בכבוד, ואע"ג דקרא במורא כתיב, נוכל לומר דדרשוהו רבנן לכבוד, דאם אינו ענין למורא תנהו ענין לכבוד. וכדבריהם כתב גם בספר ראשון לציון מבעל האוה"ח הק' (יו"ד רמ, יז).

וכך רצו לדייק ברש"י (קידושין ל, ב) שכתב על הא דאיתא התם שנתגרשה שניהם שווים, וז"ל הרי היא כאחיה במצות כיבוד, משמע שבמצות מורא תמיד היתה שווה לאחיה.

אב שצווה בדבר שאין לו הנאה ממנו

והנה האחרונים דנו האם מחויב הבן להקשיב לאביו בדבר שליכא הנאה לאב, וידועים הם שיטת המקנה (קידושין לא, ב) דכל דבר שמצוה לו אביו, אף בדבר שאין לאביו שום הנאה ממנו שאינו בכלל כיבוד, אפ"ה אם אין לבן שום הפסד ממנו זהו בכלל מורא, שאם לא ישמע לו הוי כסותר את

דבריו.

ועי"ש שהביא ראיה לדבריו מההיא דנפסק ברמ"א (יו"ד ס"ס ר"מ) אם האב מוחה בבן שלא לישא איזה אשה שיחפוץ בה הבן, אין צריך לשמוע לו, משמע דלדברים אחרים אעפ"י שאין לאב הנאה הימנו צריך לשמוע לו. ואין זה מוכח, ואדרבה המקור של הרמ"א הוא במהרי"ק ואחד מן הנימוקים שלו הוא שאין לאב הנאה בזה.

עוד כתב המקנה שמוכח גם מהא דאמרין שאשה רשות בעלה עליה, וכיון דקרא מיירי במורא מאי שייך רשות בעלה עליה, והו"ל למכתב איש גבי כיבוד שאינה יכולה לשמשו, אלא בכה"ג שאם צווה לה איזה דבר, ואפילו אינו בזה משום כבודו שאין לאביה הנאה בזה, הוא בכלל מורא ואינה יכולה לקיים את דבריו משום שצריכה להיות אצל בעלה לשמש אותו. ולדבריו לא צריכים לומר "אם אינו ענין".

ועל דרך זה תי' במהר"י בירב (קידושין ל, ב) וז"ל וא"ת בשלמא כבוד אין ספק בידה להתבטל ממלאכתה לכבוד אביה מפני אימת בעלה, אלא מורא אמאי אין ספק בידה שתהא מורא האב עליה. ואפשר דכיון דמורא הוא דאינו סותר את דבריו, הכי נמי אפשר דמפני אימת בעלה **אינה יכולה לקיים דברי אביה**.

לעיקר הקושיא יש ליישב שיתכן "לא יסתור דבריו" משום כבוד בעלה, כגון שיש וויכוח בין האב לבעלה, והבעל רוצה שהיא תסכים אתו, אז יש משום לא יסתור את דבריו.

מחילה

עוד כתב החינוך שמועיל מחילת האב, שכתב שהעובר עליה והיקל ביראתם ביטל עשה זה, אא"כ עשה מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו וכבודו מחול.

וכ"ה שיטת ר"י אבן פלט הובא באבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) שדן לגבי איזה מצוות לא מברכים עליהם ברכת המצוות, וכתב יסוד שמצוה שיכולה ליבטל לא מברכים עליו. וכתב שמה"ט לא מברכים על מורא וכבוד אב ואם, ועמידה מפני רבו, "הואיל ואפשר למיעקרא להאי עשה דידהו", דהרב שמחל על כבודו וכבודו מחול, חשבינן ליה כמאן דליתיה ולא מברכינן עליה, והוא הדין לשאר מצוות דדמיין להו. הרי לן להדיא שגם במצוות מורא שייך מחילה.

מחילה על צער

וכתב המנ"ח שהר"ן לקדושין כתב שאף דיכול למחול על כבודו, אבל על צערו ובזיונו לא מהני מחילה. ומבואר בספר החינוך שיכול למחול גם על צערו, שהרי כולל בחיוב מורא גם לא לצער את אביו, ובכל זאת כתב שמועיל מחילה.

אמנם בר"ן זה לא נמצא, אבל זה כן נמצא בשו"ת הריב"ש (סימן רכ) בשם הראב"ד, ועי"ש שדן בעיקר לענין כבוד הרב, וכתב שאע"פ שהרב שמחל על כבודו וכבודו מחול, הני מילי בדבר דלית ביה בזיון, אלא באותן דברים שחייב אדם לנהוג בו כבוד מחמת תורתו כגון לעמוד מפניו, וכיוצא בזה, אבל על בזיונו אינו יכול למחול. אדרבה, אסור לו למחול שהתורה מתבזית בכך. ודמי למאי דאמרין התם האב שמחל על כבודו וכבודו מחול, **דליכא למימר שיהא האב יכול למחול לבן לומר לו דברי חרופין וגדופין**.

ובספר טורי אבן (מגילה כח, א) רצה להוכיח כדברי הריב"ש מדאמר בסנהדרין (פד, ב) רב לא שביק לבריה למשקל ליה סילויא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא דילמא חביל והו"ל שגגות איסור, ואי האב יכול למחול על בזיונו, א"כ ה"ה על הכאתו נמי יכול למחול, א"כ למה

לא שבקו לבניהם למיפתח כוונתא ולמשקל סילויא, הו"ל למחול על כבודו, אלא וודאי כל כה"ג שהוא דרך בזיון אין כבוד האב מחול וה"ה לכבוד הרב. (ועי לק' מה שהבאנו בשם המנ"ח).

אמנם הק' הטו"א קושיא עצומה מההיא דאמרינן (קדושין לב, א) רב הונא קרע שיראי באנפיה רבה בריה, אמר איזיל אחזי אי רתח אי לא רתח, ופריך דילמא רתח ועבר אלפני עור, ופרש"י ודילמא רתח ואמר לאבוה מידי בריתחיה, ומשני דמחל ליה ליקרא. אלמא אפילו לענין בזיון כבוד אב מחול. וכתב לדחות הראיה דאולי י"ל דכבוד הרב שאני, דכבודו גדול משל אב, מש"ה במקום בזיון אינו יכול למחול על כבודו. אבל צ"ע שהריב"ש כתב להדיא שגם האב אינו יכול למחול, ומשם למד לת"ח.

מחילה על מורא אב ואם

הברכ"י (יו"ד סימן רמ, יג) דן האם יכול האב למחול על יראתו, ומביא ראיה מהריב"ש (הנ"ל) שכתב שאין בזיונו מחול, משמע דדוקא בזיונו אינו מחול אבל מוראו מחול. וכן הוכיח כנ"ל מההיא דקדושין, שאם יש איסור בסותר את דבריו, כ"ש לדבר כנגדו, ובכל זאת משני הש"ס דמחיל ליקריה, וע"כ שגם מוראו מחול. וכן מוכיח ג"כ מספר החינוך כנ"ל.

דיני שמים

אבל כתב דלפי הספר החסידים (תקע"ג), דאף דכבודו מחול בדיני אדם אבל בדיני שמים חייב, א"כ מאי משני הש"ס דמחל ליקריה, הרי אכתי איכא עונש שמים, ועדיין עובר על לפני עיור. ות"י דלפני עיור ליכא כי אם כשמתחייב בדיני אדם, אבל כשאינו מתחייב רק בדיני שמים לא שייך לפני עיור. וצ"ע דלכאורה לא גרע מעצה שאינה הוגנת.

עוד ת"י דיש לחלק בין היכא שהוא "נותן אצבע" כדי שיעבור על כבוד אב, להיכא שהוא בשאט נפשו עבר על כבוד אביו, רק אח"כ מחל אביו, דבכה"ג דרב הונא (שהוא גרם) אף בדיני שמים פטור.

עון כעס

אבל עדיין הק' דאי רתח הוא עון כעס דשקול כעבודה זרה כמשז"ל, ואיכא לפני עור, ומאי אהני דמחל ליקריה, סוף סוף מרתח קרתח ונלכד בעון כעס. ות"י החיד"א דקים ליה לרב הונא דרבה בריה לא ילכד בסוג הכעס שאמרו ז"ל דשקול כעבודה זרה, רק אפשר דרתח כל שהוא, ואמר ליה מידי בריתחיה, באופן דלית בה משום עון הכעס, רק שמקל במורא אב, ולזה התקין דמחל ליקריה.

מחילת האב בהכאה

כתב המנ"ח (מצוה מח) דזה שחייבה התורה בהכה אביו ואמו או בחבירו, היינו דוקא בלא רשות, אבל אם אביו ואמו אומרים לו שיכם או יקללם אינו עובר בלאו הזה, ואינו חייב מלקות ולא מיתה. עי"ש שמוכיח כדבריו מהא דכתב הרמב"ם (סנהדרין כו, ו) שאע"פ שיש לו לדיין או לנשיא למחול על כבודו, אינו יכול למחול על קללתו, וכן שאר העם אף על פי שמחל המקולל מלקין את המקלל שכבר חטא ונתחייב. ועי"ש בכס"מ דמשמע דוקא אם כבר קילל כיון שכבר עבר עבירה לשמים אין המחילה מועלת, אבל בתחלה שנותן רשות לקלל אין כאן עבירה כלל, וכן כאן גבי מכה אין כאן עבירה כלל, לא בחבירו ולא באב ואם.

משמע מדברי המנ"ח שהטעם הוא משום מחילה, והיינו משום דהוי מצוה שבין אדם לחבירו שמועיל מחילה. ויש להביא סמך לדבריו מההיא דסנהדרין (פד, ב) דאיבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנא אמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך, פרש"י לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו. משמע שכל האיסור לחבול באביו אינו אלא בגדר מצוה של "בין

אדם לחבירו", ולכן שפיר מועיל מחילה.

הקזת הדם

אבל עי"ש (סנהדרין פד, ב) בהמשך הסוגיא שרב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא, דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור, אי הכי אחר נמי אחר שיגגת לאו בנו שגגת חנק. וק' הרי עושה ברשות אביו ויש כאן מחילה וליכא שגגת חנק, תי' המנ"ח שהתם חיישינן דלמא יעשו שלא לצורך בשוגג, **שלא מרצון אביו**, אבל אם אביו (וכן בחבירו) מוחל ומצווה להכותו אינו חייב כלל, ואינו עובר כלל, וכתב "אף על פי שלא מצאתי זה מפורש מ"מ הסברא נותנת, כן כנלע"ד ברור". ולפי"ז מיושב קושיית הטו"א הנ"ל.

אבל עי' ברמב"ם (ממרים ה, ז) שכתב וז"ל המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור, אע"פ שהוא פטור לכתחילה לא יעשה, ואפילו להוציא סילון וכו' שמא יעשה חבורה באביו. במה דברים אמורים בשיש שם אחר לעשות, אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין, הרי זה מקיז וכו' **כפי מה שירשהו לעשות**. משמע שאפילו בדליכא אחר לא הותר אלא "מה שירשהו", דהיינו ברשות, ובכל זאת בדאיכא אחר אסור, הרי לן שאפילו היכא שהאב מוחל יש איסור. (ועי"ש במנ"ח שהרגיש בזה).

זריקות

בספר גשר החיים (ח"ב סי' א) הסתפק האם מותר לבן לתת זריקות לאמא שלו, ושלא השאלה לכמה גדולי הזמן, והדפיס תשובתם של שלשה גדולי עולם, הגרי"א הרצוג זצ"ל, הגרצ"פ פראנק זצ"ל, והגרשז"א זצ"ל שמכנהו "הכוכב הנוגה החדש" (שהיה אז בשנות השלושים).

הגרי"א רצה להתיר על פי דברי המנ"ח שמועיל מחילה. עוד כתב שיש להוכיח כדברי המנ"ח שמועיל מחילה מההיא דסנהדרין (פט, ב). דהנה במשנה כתוב הכובש את נבואתו, **והמוותר על דברי נביא**, ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים. ואמרינן בגמ' כגון חבריה דמיכה, דכתיב (מלכים א, כ) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכיני נא, וימאן האיש להכותו, וכתוב (מלכים א, כ, לו) ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה, וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו.

ובהמשך הסוגיא מקשה הגמ' מנא ידע (שהיה נביא וחייב להקשיב לו) דאיענש, ומשני דיהב ליה אות, ומק' הא מיכה דלא יהיב ליה אות ואיענש, ומשני היכא דמוחזק שאני, דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ, אלא היכא דמוחזק שאני. והק' הגרי"א הרי היכא שהנביא מתנבא לעבור על התורה יש תנאי שעושה למיגדר מילתא, וכאן הרי מצווהו לעבור על איסור "חובל", א"כ למה הגמ' לא דנה איך היה מותר לשמוע לו, אלא ע"כ כיון דאמר "הכיני ופצעני" ליכא איסור תורה הואיל והרשה לו לחבול בו.

שיטת הספר חסידים

כתב בספר חסידים (סימן תקע) שאם בניו של אדם מכים זה את זה, הגדול לגדול או הגדולים לקטנים, לא יוכל האב לומר להם הכוני או הכו אמכם. וכן כשמקללים זה את זה, לא יאמר תקללו אותנו או אותי, על מנת כן שלא תכו ולא תקללו אחיכם ואחיותיכם, אף על פי שיותר היה שמח האב שקללו אותו אינו רשאי לומר להם כן, ואינם רשאים לעשות לאביהם ולאמם כן. הרי לן להדיא דעת הספר חסידים שלא מועיל מחילת האב לענין הכאה וקללה.

צער אביו

ולכאורה יש סתירה בדברי הס"ח, שאח"כ (ס' תקעד) כתב וז"ל, ראובן רצה להכות את שמעון אחיו, ובא יעקב אביו ואמר לראובן הכני ואמחול לך, אע"פ שנראה בעיני אדם שעון שיכה אביו אפילו בלא חבורה בדיני אדם רע יותר, אבל בדיני שמים כנגד הצער של אביו זה יותר. עי"ש שמביא ראייה מדוד המלך שכשסיפרו לו על העשיר שגנב הכבשה מהעני, וכתוב שדוד המלך נשבע (ש"ב י"ב ה') ש"בן מות האיש ואת הכבשה ישלם ארבעתים", והק' הס"ח אם העשיר יתן לעני עושר למה יהיה בן מות, **אלא כנגד הצער שהיה לאיש רש לכך בן מות**. דברי הס"ח הם **נוראים**, שלצער בן אדם, וכ"ש אביו יותר חמור מלהכות אביו ואמו, ועליו אמר דוד ש"בן מות האיש".

ולגבי הסתירה, י"ל שלא כתב שמועיל מחילה, אלא שלצער ע"י שיכה אביו יותר חמור ממה שיכה את אביו, אבל לעולם לא מהני מחילה.

דעת השאלות

בספר שאילתות דרב אחאי (פרשת משפטים שאילתא סא) אחרי שמאריך להביא כל הסוגיא דסהדרין (פד, ב), מסיק שהא דאמרינן שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול, הני מילי כבודו אבל הכאתו וקללתו לא.

מסקנת הגשר החיים

בנוגע לזריקות מסיק בעל גשר החיים שמותר, בצירוף כמה טעמים. א' שלא שכיח כלל שמומחה יוציא דם ע"י הזריקה. ב' הואיל והאמא ענייה וניחא לה שהבן יעשה הזריקות, משום שלא יקח ממנה כסף, א"כ יש כאן מחילה. ג' אולי מקרי "ליכא אחר", הואיל והוא אינו לוקח והאחר לורח כסף, ואע"פ שהגרצ"פ חלק עליו (כנ"ל) אבל הגרשז"א הביא שיש אחרונים שסוברים כוותיה.

לשחק כדור-סל

נשאלתי האם מותר לבן לשחק כדור-סל עם אביו, האם יש לאסור מחשש שיחבול באביו, כמו שאסור להוציא קוץ, דהוי שגגת חנק. ונראה שלכאורה לא עדיף מהוצאת קוץ שלא התירו הפוסקים אלא בדליכא אחר, וכאן הרי "איכא אחר". אא"כ נאמר שהאבא דווקא רוצה לשחק עם הבן, ומקרי ליכא אחר, אבל לכאורה לא מסתבר כך. ואולי י"ל דשם יותר חמור משום דשכיח שיעשה חבלה, אבל מאידך שם הוי צורך רפואי, וכאן זה רק משחק בעלמא אז מהיכי תיתי להכנס לחשש "שגגת חנק". וגם אין להתיר מטעם מחילה שאע"פ שלפי המנ"ח מועיל מחילה, אבל כבר הבאנו דעת השאלתית, ספר חסידים, והטורי אבן ועוד דלא מועיל מחילה, וכן הוא לכאורה הפשטות מהא דאסור לחבול בעצמו.

עמידה בפני אביו

כתוב בשו"ע (יו"ד רמ, ז) חייב לעמוד מפני אביו. ואם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני. וכתב הרמ"א שאם הבן רוצה למחול על כבודו, לשמש אביו, הרשות בידו, דהא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ודוקא בצנעא, או אפילו בפרהסיא ודש בעירו שהכל יודעים שהוא אביו, אבל אם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו, איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני האב, ויש להם להרחיק זה מזה שלא יקל שום אחד בכבודו לפני חבירו, וכן עשה מוהר"ם עם אביו.

ד' אמות או מלא עינו

והנה לענין קימה בפני ת"ח יש הבדל אם הוא רבו מובהק או לא, וז"ל השו"ע (יו"ד רמד, ט) שהשיעור קימה הוא כשיגיע תוך ד' אמותיו, וז"ל הרואה חכם עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו, וכיון שעבר מלפניו יושב. ואם הוא רבו מובהק, עומד מלפניו מלא עינו ואינו יושב

עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו. ויש להסתפק לגבי אביו האם החיוב כמו ת"ח, שאינו אלא תוך ד"א, או"ד דינו כרבו מובהק שחייב לעמוד לפניו כמלא עיניו.

בספר ראשון לציון לבעל האו"ח הק' (יו"ד סימן רמב) כתב וז"ל דין עמידה מפניו מצינו דמפני רבו חייב לעמוד שיעור מלא עיניו, ולא ישב עד שיעבור מנגד עיניו שלא יראה קומתו, וגבי אביו לא מצינו עיקר לעמידה, אלא דכתב הב"י דממה דבעי הש"ס גבי בנו והוא רבו מהו לקום זה מפני זה ש"מ דצריך לעמוד, וגם איני חייב לעמוד כמו שחייב לרבו אלא ד"א מכנגד פניו עד שיעבור מכנגד פניו.

אבל ראיתי בשם הברכ"י (לא מצאתי) שהוא מוכיח מהרמב"ם שחייב לעמוד בפני אביו כמלא עינו. ונראה להביא ראיה לדבריו ממש"כ בשו"ע שאם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני. משמע שחייב כל אחד להשני הוא שווה, א"כ כמו שהחייב של האב לעמוד בפני הבן אם הוא רבו הוא כמלא עיניו, ה"נ החייב של הבן להאב הוא כמלא עיניו.

שוב מצאתי שכ"כ בחיי אדם (ח"א כלל סז) וז"ל ונראה לי דדינו כרבו מובהק, דהיינו משיראם מרחוק מלא עיניו עד שיתכסו ממנו או עד שישבו. ואינו חייב לעמוד אלא שחרית וערבית, אם לא בפני אחרים שאינם יודעים שכבר עמד בפניהם. ויש אומרים דאפילו מאה פעמים ביום, חייב.

שחרית וערבית או כל פעם

והנה מש"כ הח"א שא"צ לעמוד בפניהם אלא שחרית וערבית, פשוט שמקורו מהא דמביא הרמ"א (יו"ד רמב, טז) די"א דאין אדם חייב לעמוד לפני רבו, רק שחרית וערבית. ומקורו בקידושין (לג, ב) "אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, כדי שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים". א"כ ס"ל דה"ה בכיבוד או"א יש סברא שלא יהיה כבודם יותר מכבוד המקום. אבל א"כ צ"ע מה דעת החולקים שבכאו"א חייב אפילו ק' פעמים. וי"ל דס"ל דדווקא בת"ח שמקור חיוב יראתו הוא מריבוי ד"את ה' אלוקיך תירא", "את" - לרבות ת"ח, א"כ לא יתכן שחייב יותר בכבוד ת"ח, משא"כ בכבוד או"א שלא נחמד מכבוד שמים, י"ל שחייב אפילו ק' פעמים.

קימה בפני שיבה

ויהיה עוד נ"מ בזה לענין קימה בפני שיבה, שלפי"ז ג"כ יהיה חייב אפילו מאה פעמים, ודו"ק.

למה לא מקפידים בזה"ז

ויש להתבונן מאחר שזה דין מפורש בשו"ע בלי חולק שבן חייב לעמוד בפני אביו ואמו, למה רוב אנשים, ואפילו בני תורה שמקפידים על קלה כחמורה, לא מקפידים בזה.

וראיתי בתשובות והנהגות (כ"ג סי' רעו) שכתב שלא מפני שההורים מוחלים על הקימה, ואף שגם במחל עדיין יש מצוה, נראה שיש לחלק בין מוחל מחמת שאינו צריך שבנו יקום, או מחמת שאינו רוצה שיקום, והיום נהגו למחול דהקימה לא נראית ככיבוד כל כך, אלא כעול ואין ההורים רוצים בקימה כזו, ואדרבה המצות כיבוד אב היא לא לקום. וכעין זה ביאר בחת"ס דברי התו"י (כתובות מ, א) שתמהו היאך ס"ד בגמרא שם דכיבוד אב דוחה שבת, הלוא אי אמר לא בעינא ליתא לעשה כלל, ומפרש ה"חתם סופר" בתירוצם שבאמת העשה לא נתבטל, רק אז העשה הוא דוקא לא לעשות, וגם בנידון דידן י"ל כן.

אמנם כתב שם דיש בזה קלקול, שהקימה היא מפני יראת שמים שנאמר בקימה לזקן ויראת מאלקיך, והוא הדין כיבוד אב ואם שהוקש למורא שמים. ובחינוך הילדים לדבר זה מביא מקטנותו ליראה ודרך ארץ מההורים. וכ"ש בזמננו שעיקר כח החפשיים בנוער הוא להפרידם מאביהם באומרם

שהדורות מתקדמין, אבל תורתה"ק שכל דרכיה דרכי נועם מחייבת קימה לאביו שבזה יהיה לו דרך ארץ לאביו ואמו, וכשההורים מוחלים מבטלין מהילדים עול כבוד ודרך ארץ. ולפעמים ההורים סובלים מילדים שלא שומעים להם, וזהו שורש פורה ראש ולענה שלא שמעו לעצת התורה שחייבה בניהם בכבוד להורים, ואדרבה טובה היא לילדים לקיים מ"ע פעמיים ביום לאב ואם, ומאז שהילד קטן, עוד קודם גיל חמש תחנכנו אמו לעמוד בפני האבא פעם ביום ופעם בלילה, ותסביר לו שבזה מקיים כל פעם מ"ע, וגם האבא ידרוש שיעמוד מפני האמא, כדי שיהיה לו יחס כבוד ויראה לשניהם, ואז הקימה לא תהא כעול וכמשא אלא במורא וכבוד ובדרך ארץ, ובזה יזכו בס"ד לברכה מרובה.

שוב הביא שמצא במדרש רבה בהעלותך (טו, י"ג) א"ל אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהם שלא יהיו רואים ועומדים מלפני, וכשאמרתי דברים לפני רבי יוסי בר זבידא אמר לי צריך אתה לעבור לפנייהם ויהיו רואים אותך ועומדין לפניך ואתה מביאם לידי יראת שמים שנאמר "מפני שיבה תקום ויראת מאלקיך". וברמב"ם (רפ"ו דממרים) ובאביו ואמו כתוב "איש אמו ואביו תיראו", וכתוב "את ה' אלקיך תירא", כדרך שציוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כך ציוה על כבודם ומוראם.

ולפי זה אמת שלא נהגו היום רוב בני אדם לקום מלפני אב ואם, כיון שהם מוחלים, ולהאמור אף אם אין חיוב הרי יש בזה קיום מ"ע ואין לבטלה, שאל"כ מפסידים קיום מ"ע, ולכן ראוי לכתחלה לחנכם לקיים קימה מלוא קומתו פעמיים ביום כדינא דהשו"ע, וגם סגולה היא ליראת שמים. וכל אחד ינהג בביתו כפי הצורך לחנכם, והנהג בקימה צריך להתחיל כן בקטנותם, ויזכו כל פעם למ"ע וכמ"ש.